

Παλαμάς Κωστής

Ο Κωστής Παλαμάς
[πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών].

[Προσωπογραφίες Κωστή Παλαμά.](#)

Όχι μόνο από την άποψη της ιστορίας των γραμμάτων, αλλά και από μια γενικότερη ιστορική σκοπιά, το έργο του Κωστή Παλαμά παρουσιάζει χαρακτηριστικές συσχετίσεις με το έργο του [Σολωμού](#). Και οι δυο εκφράζουν μεγάλες στιγμές του Γένους, καινούριες μορφοποιήσεις του ελληνισμού. Και οι δυο τις εκφράζουν με τρόπο προσωπικό. Τέλος και οι δυο εσφράγισαν βαθιά το πεπρωμένο της λογοτεχνίας μας. Οι ιστορικές διαφορές, που παρεμβαίνουν και στην προσωπική συμβολή, επιβάλλουν την διαφοροποίηση. Ο [Σολωμός](#) δίνει μέσα στην σύνθεσή του την ακμή του ελληνισμού, όταν το Γένος φθάνει στην ελευθερία· η σύνθεση του Παλαμά δίνει την καμπή της νέας ελληνικής ιστορίας, όταν μετά την σύνθεση επικρατεί η αστική διαμόρφωση της κοινωνίας. [...]

Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 2000 (9η έκδ.), 505.

[Ιστοσελίδα για τον Κωστή Παλαμά.](#)

Ο Παλαμάς βρίσκεται κυριολεκτικά στο μεταίχμιο ανάμεσα στον 19ο και τον 20ό αιώνα, καθώς η μισή του ζωή εκτείνεται στον παλιό και η μισή στον νέο αιώνα (1859-1943). Η προσωπικότητά του οικοδομήθηκε με τις προϋποθέσεις του 19ου αιώνα, αλλά παρήγαγε το μεγαλύτερο μέρος του

έργου του στον αιώνα μας και αυτό δημιουργεί εξ αντικειμένου τις προϋποθέσεις για αμφισβητήσεις και αντιθέσεις, δεδομένου ότι τα πράγματα στη λογοτεχνία και την τέχνη άρχισαν να αλλάζουν γρήγορα από τον Μεσοπόλεμο και μετά.

[...]

Από μικρός ήταν φανατικός αναγνώστης. Αν ποτέ γραφεί μια ιστορία της ανάγνωσης στη νεώτερη Ελλάδα, η μελέτη της αναγνωστικής ιστορίας και συμπεριφοράς του Παλαμά, όπως αποτυπώνεται σε πλήθος στοιχείων, θα είχε παραδειγματική αξία. Το διάβασμα ήταν γι' αυτόν καταφύγιο στη μοναξιά του και πηγή συγκινήσεων που αναπλήρωναν, ως ένα βαθμό, την έλλειψη της μητρικής και πατρικής αγάπης, αλλά και τροφή μιας τερατώδους φιλομάθειας. [...]

Βενετία Αποστολίδου, «Κωστής Παλαμάς: πάθος για σύνθεση», εφ. *Τα Νέα*, 31 Δεκεμβρίου 1999.

Απ' όλους τους συγγραφείς του τέλους του περασμένου αιώνα, που έβαλαν στόχο τη σύνδεση της εγχώριας παράδοσης με τις σύγχρονες καλλιτεχνικές εξελίξεις που συνέβαιναν σε άλλα μέρη της Ευρώπης, ο πιο σημαντικός, ως προς την επίδραση που άσκησε, ήταν βέβαια ο Παλαμάς (1859-1943). Εμφανίστηκε για πρώτη φορά με την **ομάδα των ποιητών**, οι οποίοι [...] στις αρχές της δεκαετίας του 1880 ασπάστηκαν την αυστηρή μορφική τελειότητα του γαλλικού **Παρνασσικού κινήματος**. Αλλά ο Παλαμάς, κατά τη διάρκεια της μακράς συγγραφικής σταδιοδρομίας του, δεν λειτούργησε ως οπαδός καμιάς σχολής και κανενός κινήματος.

[...]

Ο ίδιος ο Παλαμάς, παρ' όλα τα κοσμοπολίτικα ενδιαφέροντά του ταξίδεψε ελάχιστα και ποτέ εκτός Ελλάδος. Γιος μικροαστικής οικογένειας, γεννήθηκε στην Πάτρα αλλά έμεινε ορφανός σε μικρή ηλικία και τον μεγάλωσαν συγγενείς του στο Μεσολόγγι. [...] Η ζωή του ήταν εξωτερικά χωρίς σημαντικά γεγονότα. Μετά από μια αβέβαιη σταδιοδρομία στη δημοσιογραφία, υπηρέτησε ως Γραμματέας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το 1897 μέχρι τη σύνταξή του το 1928. Στα τελευταία του χρόνια ήταν τουλάχιστον δύο φορές υποψήφιος για το βραβείο Νομπέλ της λογοτεχνίας, αλλά χωρίς επιτυχία. Πέθανε στην Αθήνα, κατά τη διάρκεια της πείνας του δεύτερου χειμώνα της Κατοχής, το 1943.

Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία. Ποίηση και Πεζογραφία, 1821-1992*, μτφ. Ευαγγελία Ζουργού-Μαριάννα Σπανάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996, 120 & 123.

Μουσική και μουσικοί στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 1896.

[...] Η δεκαετία 1890-1900 τον καθιερώνει. Στα 1895 αυτός παίρνει την εντολή για να γράψει τον ύμνο των Ολυμπιακών Αγώνων: αναγνώριση επίσημη. Στα 1900, μια εφημερίδα έκανε δημοψήφισμα στους λογίους για την ανάδειξη του πρώτου ανάμεσα στους ζωντανούς Έλληνες ποιητές· ψηφίζουν τον Παλαμά ο [Ξενόπουλος](#), ο [Μαλακάσης](#), ο Παπαντωνίου, ο [Πορφύρας](#), ο [Καρκαβίτσας](#) και άλλοι. Ο Κ. Χατζόπουλος, που κι αυτός τον Παλαμά ψηφίζει, τονίζει πόση σημασία έχει και «η αναντίρρητη επίδρασή του στη νέα γενεά». [...]

Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 2000 (9η έκδ.), 514.

Παρά το γεγονός ότι ο Παλαμάς συνέχισε να γράφει και να δημοσιεύει μέχρι τα ογδόντα του, η επικράτησή του στα ελληνικά γράμματα βασίζεται κυρίως στους τρεις τόμους της ποίησης που δημοσιεύτηκαν κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του εικοστού αιώνα. *Η ασάλευτη ζωή* (1904) περιλαμβάνει μεγάλο μέρος από την ποίηση που είχε ήδη δημοσιεύσει, αλλά ο πυρήνας της είναι η «τριλογία» (όπως την αποκάλεσε ο ίδιος εκ των υστέρων), που αποτελείται από τα ποιήματα *Φοινικιά*, *Εκατό Φωνές*, *Ασκραίος*, τα οποία γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της περιόδου 1900-4. Ακολούθησε το πιο σύνθετο έργο του, *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου*, που δημοσιεύτηκε ολόκληρο το 1907, παρ' όλο που είναι γνωστό ότι το μεγαλύτερο μέρος είχε γραφτεί τον ίδιο καιρό με τα νέα ποιήματα της *Ασάλευτης ζωής*. Ο τρίτος και μεγαλύτερος από αυτούς τους τόμους, *Η Φλογέρα του Βασιλιά*, με επικό χαρακτήρα όπως και ο *Δωδεκάλογος*, δημοσιεύτηκε το 1910, παρ' όλο που και στην περίπτωση αυτή μεγάλο μέρος του ποιήματος είχε γραφτεί νωρίτερα.

Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία. Ποίηση και Πεζογραφία, 1821-1992*, μτφ. Ευαγγελία Ζουργού-Μαριάννα Σπανάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996, 120 & 123-124.

Με την συλλογή *Η ασάλευτη ζωή* (1904) μπορούμε να πούμε πως κλείνει η πρώτη περίοδος της παλαμικής δημιουργίας και αρχίζει η δεύτερη: τέλος και αρχή μαζί. Τέλος, γιατί αποτελεί συγκέντρωση υλικού που ανήκει σε διάφορες προγενέστερες στιγμές· τέλος ακόμη γιατί από δω και πέρα θ' απαντήσουμε τα δυο μεγάλα έργα της ωριμότητας του ποιητή. Αρχή, γιατί βρίσκουμε μέσα στην *Ασάλευτη ζωή* έναν θαυμαστά ποικίλο πλούτο εμπνεύσεων, όλον τον κόσμο του Παλαμά, σε μια τέλεια ενορχήστρωση, σε μιαν αδευτέρωτη κλίμακα μέτρων και ρυθμών. Από την απλή τρυφερότητα ως τον υψηλό φιλοσοφικό στοχασμό, από το πάθος ως την ασκητική γαλήνη, ό,τι αποτελεί την ιδιοτυπία του Παλαμά βρίσκεται μέσα σε αυτή την συλλογή. Κι επάνω απ' όλα, η συνείδηση της υπεροχής του ποιητή:

Και τέτοιος που είμαι, και με τέτοια
 Καρδιά, πουλί ολοτρέμουλο σ' αρρωστημένα στήθια,
 Από τους δυνατούς και τους μεστούς του κόσμου
 Εγώ είμαι πιο κοντά στο φως και στην αλήθεια.
 Γι' αυτό μουγκρίζει μέσα μου βαθιά,
 Και μ' όλη την αχάμνια μου και μ' όλο το μαράζι,
 Προς όλους τους μεστούς και δυνατούς του κόσμου
 Μια καταφρόνηση. Και μου ταιριάζει.

Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 2000 (9η έκδ.), 517.

Εξώφυλλο της παρτιτούρας του «Ολυμπιακού Ύμνου» σε μουσική Σπύρου Σαμάρα [πηγή: Βικιπαίδεια].

[...] Και συχνά ο ποιητής ανάμεσα στον κόσμο μού θυμίζει το παραμύθι του Άνδερσεν: τον κύκνο που είχε γεννηθή στο κοττέτσι και που υπόφερε χίλια

Βάσανα από τις όρνιθες κι από τις πάπιες γύρω του όσο να πάρη ψηλά το πέταμά του. [...]

Και μάλιστα είναι καιροί στην ιστορία των λαών που ο ποιητής βρίσκεται μπλεγμένος με την Κοινωνία σε πόλεμο ανοιχτό. Όχι μόνο κακογνωρίζεται και καταφρονείται, αλλά γιατί ποιητής είναι, γιατί έχει την υψηλή συνείδηση μιας αλήθειας που δεν έφτασε ακόμα να φωτίσει τους άλλους γύρω του και που της αλήθειας αυτής, όσο κι αν εκείνη βλέπεται από τους άλλους ή σα χίμαιρα ή σαν ένας κίνδυνος για το Έθνος του, γίνεται διαλαλητής, είναι καιροί που ο ποιητής θεωρείτ' εχθρός της Πολιτείας και πετροβολιέται. Και αδίσταχτα λέγω πως τον καιρόν αυτόν τον περνούμε σήμερα στην Ελλάδα, από την αφορμή της Ιδέας που λέγεται στον τόπο μας «γλωσσικό ζήτημα».

Και τι λοιπόν; Ο ποιητής πρέπει να φύγει από την κοινωνία ή να την καταρασθή ή να παίξει πρόσωπο απογοητευμένου ρομαντικού και κακογνωρισμένου μάρτυρα; Κάθε άλλο. [...] Ο ποιητής δεν καταδικάστηκε να ζη μόνος και ανώφελος. Ο διαλεκτός δεν μνησικακεί κατά του πλήθους και δεν ζητά να εκδικηθή. Ο πόλεμος είναι το στοιχείο του. Έχει να εκτελέσει και κοινωνικήν αποστολή. Γαληνός και ατάραχος, τότε δεν πρέπει να παραστρατίσει από το δρόμο του, όσο δεν παραστρατίζουν το φεγγάρι ανάμεσα στα σύγνεφα τα γαυγίσματα των σκύλων.

Κωστής Παλαμάς, «Η ποιητική μου». *Άπαντα*, τ. 10, Μπίρης, Αθήνα, χ.χ., 421-422.

Στην πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, ο Παλαμάς έδωσε τις μεγάλες ποιητικές συνθέσεις του, την *Ασάλευτη Ζωή* (1904), τον *Δωδεκάλογο του Γύφτου* (1907) και τη *Φλογέρα του Βασιλιά* (1910). Είναι αυτές οι συνθέσεις που τον καθιέρωσαν οριστικά στη συνείδηση του καιρού του ως εθνικό ποιητή, αλλά και δέχθηκαν τις πιο διαφορετικές ερμηνείες και την πιο σφοδρή αμφισβήτηση. Ο Παλαμάς, προετοιμασμένος από καιρό, τόσο ποιητικά όσο και φιλολογικά και ιδεολογικά, επιχειρεί, ειδικά στον *Δωδεκάλογο* και στη *Φλογέρα*, ένα τιτάνιο έργο: να αναμετρηθεί και να ανασυνθέσει ολόκληρη την ελληνική παράδοση, αρχαία, βυζαντινή και δημοτική, να συγκροτήσει την ποιητική ταυτότητα του νέου Ελληνισμού, μια ταυτότητα που βασίζεται στην πίστη για τη συνέχεια της ελληνικής ψυχής, αλλά και στην αέναη μεταμόρφωσή της. Στο έργο αυτό ανταποκρίθηκε με επιτυχία, αν λάβουμε υπόψη μας πως τα έργα αυτά κινητοποίησαν έναν μεγάλο αριθμό συγχρόνων και νεωτέρων λογοτεχνών και διανοουμένων να τοποθετηθούν απέναντι στην ερμηνεία της ελληνικής παράδοσης, ολοκληρώνοντας και στρογγυλεύοντας το οικοδόμημα της εθνικής ιδεολογίας.

Το πάθος του για σύνθεση δεν εξαντλείται, ωστόσο στα μεγάλα του έργα. Η ποίησή του, στο σύνολό της, συνθέτει στοιχεία από διαφορετικές παραδόσεις, σε επίπεδο ιδεών, ποιητικών τρόπων, γλώσσας και ρυθμού: τη λόγια με τη δημοτική, την επτανησιακή με την αθηναϊκή, την ελληνική με την ευρωπαϊκή. Ο Παλαμάς δημιουργεί σε μια εποχή όπου ήταν επιτακτική πλέον, μετά την εθνική ρητορεία του 19ου αιώνα, η συγκρότηση μιας εθνικής λογοτεχνίας που θα βασίζεται σε συγκεκριμένες αρχές. Η αρχή ήταν η ρομαντική πεποίθηση στην υπεροχή της **δημοτικής ποίησης** και η ενσωμάτωση των συμβόλων του λαϊκού πολιτισμού· είναι μέσα από την οπτική αυτή γωνία που αντικρίζεται το αρχαίο και το βυζαντινό παρελθόν και κτίζεται το οικοδόμημα της συνέχειας.

Τη σύνθεση επεδίωξε ο Παλαμάς και με το κριτικό του έργο. Πρόκειται για ένα έργο ογκώδες, βιβλιοκρισίες, κριτικά και ιστορικά δοκίμια, πρόλογοι σε δικά του ή ξένα έργα, συγκριτολογικές μελέτες, ομιλίες και διαλέξεις. [...]

Βενετία Αποστολίδου, «Κωστής Παλαμάς: πάθος για σύνθεση», εφ. *Τα Νέα*, 31 Δεκεμβρίου 1999.

[Εποχές και Συγγραφείς. Κωστής Παλαμάς \(βίντεο\).](#)

Η συμβολή της δεκαετίας του 1880 αξιολογήθηκε και πέρασε στην ιστορία έτσι όπως την κατέγραψαν οι πρωταγωνιστές της, με πρωτεργάτη τον Κωστή Παλαμά. Η πληθώρα άρθρων αποτίμησης και επανεκτίμησης, κριτικής και επικριτικής, όλα όσα έγραψε ο Παλαμάς για να επιβληθεί η **γενιά** του διακρίνονται από μια νεανική βιαιότητα· όπως λόγου χάρη όταν υπονομεύει το κύρος ενός Ραγκαβή, ή όταν εξαίρει την αξία του **Σολωμού** ή του **Κάλβου** ή όταν εκδηλώνει την εκτίμησή του για ένα **Βιζυηνό** και ένα **Παπαδιαμάντη**. Ταυτόχρονα ο Παλαμάς ξεκινά για μια επανάκτηση του παρελθόντος επιλέγοντας συστηματικά τους προγόνους του. Κάνει όμως και κάτι παραπάνω: προσδιορίζει το έτος 1880 ως αφετηρία μια νέας ιστορικής εποχής· [...]

Mario Vitti, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2003, 291-292.

Η κριτική παρατήρησε ότι στην ποιητική σκέψη του Παλαμά κυριαρχεί ένας δυαδισμός, μια ταλάντευση ανάμεσα σε δυο αντίθετους πόλους, που είτε τους δέχεται είτε τους αρνιέται και τους δυο: και τούτο και εκείνο — ή ούτε

τούτο ούτε εκείνο· η έντονη δράση και η απόμερη ζωή, η άρνηση και η θέση, η πίστη και η απιστία. Εκείνο που συνέχει όμως όλες αυτές τις αντιθέσεις, σαν τα ακραία όρια μιας τροχιάς γύρω από έναν, τον ίδιο, κεντρικό πυρήνα, είναι ό,τι θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «νόημα της τέχνης»· ένα ιδιαίτερο ποιητικό αντίκρισμα, μια βούληση ποιητική. Το ποιητικό του έργο ταλαντεύεται επίσης ανάμεσα σε δύο ακραία όρια, σ' έναν ελάσσονα και σ' έναν μείζονα τόνο· είναι τα ποιήματα τα πιο λυρικά, όπου ψάλλει το σπίτι, την απόμερη, «ασάλευτη» ζωή (αυτό που ο ίδιος ονόμασε «λυρισμό του εγώ»), και τα άλλα («ο λυρισμός του εμείς»), όπου εκτείνεται σε μεγαλύτερες επικές συνθέσεις, σε «μεγάλα οράματα». Στον καιρό του είχε υπερεκτιμηθεί ο ποιητής του μείζονος τόνου· στη δοκιμασία του χρόνου φαίνεται ότι περισσότερο άντεξαν τα ποιήματα του άλλου τόνου.

Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1998 (9η έκδ.), 192-193.

Καλά παρατηρημένο. Τα τρία διακριτικά στοιχεία που μέσα του κρατεί ο άνθρωπος: 1) Το ατομικό που τον ξεχωρίζει από τους άλλους. 2) Το καιρικό που τον ανταμώνει με τους άλλους ανθρώπους. 3) Το γενικό που τον προσεγγίζει με την όλην ανθρωπότητα. [...] Από την τριπλήν αυτή σφραγίδα, βλέπω, σημειώνεται ό,τι μπορώ να 'πω πως είναι δική μου η πράξη· ό,τι μου δίνει το δικαίωμα να στέκωμαι ορθός άνθρωπος μέσα στους ανθρώπους: το Τραγούδι μου. Αναγκασμένος τώρα να σταθώ γερμένος απάνω του σαν απάνω σε πρόσωπο ξένο, δεν κοπιάζω και πολύ από τη γωνιά που τ' αντικρύζω, να διακρίνω, πρώτ' απ' όλα, τα κυριώτατα, του χαρακτήρα του. Και το τραγούδι μου υποτακτικό στην Αγία Τριάδα του νόμου. Είναι η σύνθεση του καιρικού, του ατομικού, του γενικού. Ή, αράδ' αράδα, το φανέρωμα πότε τούτου, πότε εκείνου του στοιχείου. Το τραγούδι μου ύμνος, ή θρήνος ή ρεμβασμός, εξομολόγηση ή κήρυγμα, μπροστά σε καθιερωμένα τρόπον τινά πρόσωπα και πράγματα· από αισθήματα κι από προβλήματα που όλο και χορεύουν κύκλιους χορούς μέσα στο στίχο μου· άλλοτε ακούγονται σα μονόλογοι κάτου απ' τ' αστέρια και άλλοτε σα λόγιοι προς πλήθη. Προσευχές ή διδαχές. Και τα δυο μαζί. Ο λυρισμός του εμείς, του εγώ, των όλων. Η τριπλή της Ποιητικής μου υπόσταση. Μιλούν τα κείμενα.

Κωστής Παλαμάς, «Η ποιητική μου». *Άπαντα*, τ. 10, Μπίρης, Αθήνα, χ.χ., 496-497.

Ο Κωστής Παλαμάς στο γραφείο του
[πηγή: «Μορφές της εθνεγερσίας», εφ. «Η Καθημερινή», Αθήνα 2001, σ. 37].

Ο Κωστής Παλαμάς διαβάει ποιήματά του.

[...] θα έπρεπε σε μια βαθμίδα, που δεν τολμώ να την πω πιο ουσιαστική, αλλά που ασφαλώς της ταιριάζει να την θεωρήσουμε βαθύτερη, ν' αναφέρω τον δυαδισμό όπως φανερώνεται στην κατασκευή της φράσης του ποιητή. Ενδεικτική είναι στον Παλαμά η χρήση των δύο επιθέτων για να ολοκληρώσει έναν χαρακτηρισμό: *δειλό και αμίλητο, περισσόλογη, ονειροπλέχτρα, προφητική και οραματική, ακράτητη και ασύστατη* κλπ. Επίσης με δύο ρήματα συνήθως εξαντλεί την έκφρασή του: *πιστεύουν και λατρεύουν, πάτησα και στάθηκα, τείνουν και εκδηλώνονται, παραμερίζεται και στριμώνεται, συνυπάρχουν και προσφέρονται* κλπ. Παρόμοια έρχονται και οι εικόνες ζευγαρωτές στην σκέψη του ποιητή. [...]

Κ.Θ. Δημαράς, *Κωστής Παλαμάς. Η πορεία του προς την τέχνη*. Φιλολογική μελέτη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1989 (3η έκδ.), 58-59 [σειρά: Λογοτεχνία και Φιλολογία, 2].

[...] Κάθε ποιητής που αξίζει είναι και τεχνίτης άξιος. Πρώτ' απ' όλα, ρυθμοποιός. [...] Ξέρουμε πως ο ποιητής μας σχεδόν αμέσως από το πρώτο του παρουσίασμα μάς έφερε μαζί με κάτι σα νέο στην ποίηση, και κάτι σα νέο στο στίχο. Μέσ' από τα *Μάτια της Ψυχής μου* αρχίζουν και ξεκαθαρίζονται κάποιοι μετρικοί νεωτερισμοί. Εκεί βλέπουμε νέες τομές, νέους τρόπους, τα περπατήματα του *δεκαπεντασύλλαβου*, που ίσα με τότε μονότροπα γράφονταν, να ξεμυτίζουν. Και μαζί βλέπουμε πρώτη φορά να φανερώνεται αχώριστα από τη λυρικήν ορμή και με καινούριο κάπως τρόπο

ο στίχος που ειπώθηκε vers libre στην ιστορία της λυρικής λογοτεχνίας και που, καθώς ο ίδιος ο ποιητής τον ωνόμασε, προτιμώτερο να λέγεται «πολύτροπος στίχος». [...] Βλέπουμε πως ο δικός μας ο ποιητής τις ιδέες που είχε στον καιρό εκείνον απάνου στα ζητήματα της **μετρικής**, κυρίως απάνου στο μεταχείρισμα του **δεκαπεντασύλλαβου**, τις εκθέτει, μόλις του δίνεται η αφορμή σ' ένα του άρθρο κριτικό, πολύ σύντομα, μα καθαρά σκόρπια εδώ κ' εκεί, και κάπως πρόχειρα, μέσα σε άρθρα του. Ύστερα ξέρουμε πως κάθε νέο έργο του ποιητή μας παρουσιάζει μαζί κ' ένα καινούριο μετρικό συνταίριασμα. Οι *Ίαμβοι και Ανάπαιστοι* συνεχίζουν συστηματικά εφαρμόζοντας στην τετράστιχη ομοιοκατάληκτη στροφή τα **Κάλβεια μέτρα**, που έπειτ' απ' αυτόν θα μεταχειρισθί μ' έναν άλλο τρόπο ένας άλλος ποιητής, άξιος του τραγουδιού, ο Σκίπης. Έτσι και στον *Τάφο* πρώτη φορά συστηματικά συμπλέκονται, και κανονικά, ο **τροχαίος και ο ίαμβος**.

Κωστής Παλαμάς, «Η ποιητική μου». *Άπαντα*, τ. 10, Μπίρης, Αθήνα, χ.χ., 460-461.

Την σημασία της **μετρικής μορφής** μέσα στην ζωή του Παλαμά μάς την φανερώνει, πριν καν γνωρίσουμε το έργο του, το σπάνιο γεγονός ότι σε ένιες από τις συλλογές του έδωσε τίτλους που έχουν σχέση όχι με το περιεχόμενο της συλλογής, αλλά με την στιχουργική εμφάνιση των ποιημάτων όσα περιέχονται σ' αυτήν. Αναφέρομαι έτσι στις συλλογές *Ίαμβοι και Ανάπαιστοι*, *Τα Δεκατετράστιχα*, *Οι Πεντασύλλαβοι*, *Ο Κύκλος των Τετραστίχων*. Μια αφιέρωση, της *Φλογέρας του Βασιλιά* στον Α. Πάλλη, παρουσιάζεται επίσης ενδεικτική: δεν είναι, στην σκέψη του Παλαμά, η γλώσσα ή ο κοινός επικός χαρακτήρας που συνδέει τον ποιητή της *Φλογέρας* με τον μεταφραστή της *Ιλιάδας*. η αφιέρωση λέει: «Του Πάλλη που χρόνια δούλευε τους αψεγάδιαστους δεκαπεντασύλλαβους της *Ιλιάδας* αφιερώνω τους δεκαπεντασύλλαβους της *Φλογέρας του Βασιλιά*» και τίποτε άλλο παρεκτός από την ημερομηνία και το όνομα του ποιητή. Όλος δηλαδή αυτός ο πλούτος της έμπνευσης, των εικόνων, του λόγου, όταν εχρειάσθηκε να πάρει έναν χαρακτηρισμό από το στόμα του ποιητή, φανερώθηκε απλά, μ' έναν τρόπο που δεν μπορεί παρά να ανταποκρίνεται σε απόλυτη συνείδηση του Παλαμά, σαν ένα άθροισμα στίχων κάποιας σταθερής μορφής.

Ένα ανάλογο φαινόμενο μας παρέχει το μότο της πρώτης έκδοσης του *Δωδεκάλογου του Γύφτου*, «απρόσεχτα σβυσμένο από τη δεύτερη του έκδοση» καθώς λέει ο ίδιος, και που ξαναβρίσκεται στην προμετωπίδα της τρίτης έκδοσης: «μουσικήν ποίει». [...]

[...] μέσα σε λογής κείμενα του Παλαμά φανερώνεται η συνείδησή του μιας υλικής υπόστασης της ποίησης, η αγάπη του προς τον στίχο, αισθητό φορέα

της ποιητικής ουσίας. Επόμενο ήταν από μια τέτοια αρχή ξεκινημένος να καταλήξει σ' ένα αξίωμα όπως αυτό: «Η ποίηση στην εντέλεια δε βρίσκεται παρά μέσα στο στίχο που είναι στην εντέλεια καμωμένος». Ακόμη έτσι καταλαβαίνουμε τις αναστολές του μπροστά στον άρυθμο στίχο, τον πραγματικά **ελεύθερο**, που ούτε τον έγραψε ποτέ και ούτε τον εκατάλαβε, ενώ αντίθετα εκαλλιέργησε πρώτος αυτός τον ποικιλόρυθμο στίχο, τον «πολύτροπο», καθώς ο ίδιος τον χαρακτηρίζει. [...]

Τέτοια είναι η πρωταρχική σημασία που προσγράφει ο Παλαμάς στον ρυθμό για την ποίηση. Γιατί σύμφωνα μ' έναν ορισμό δικό του, στον οποίο επανήλθε για να τον τονίσει, επανειλημμένα, μέσα στις μελέτες του, «η ποίηση είναι ο λόγος που πάει να γίνη τραγούδι»· τα μουσικά δηλαδή στοιχεία του στίχου έχουν σχέση οργανική με την ποίηση. Γενικά, και έξω από κάθε σχέση με την ειδική μουσική ζωή, ο Παλαμάς, σχετίζει στενότερα την ποίηση με την μουσική·

μουσική όλο πάω να κάμω,

λέει σε κάποιο του ποίημα. [...]

Κ.Θ. Δημαράς, *Κωστής Παλαμάς. Η πορεία του προς την τέχνη*. Φιλολογική μελέτη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1989 (3η έκδ.), 20-21 & 30-31 [σειρά: Λογοτεχνία και Φιλολογία, 2].

Αφιέρωμα στον Κωστή Παλαμά.

Τα *Σατιρικά γυμνάσματα* του Παλαμά αποτελούνται από 44 ποιήματα, τα οποία όμως καταλαμβάνουν ένα μικρό μέρος του συνολικού του έργου. [...] Από μια άποψη ο χαρακτηρισμός τους ως «γυμνάσματα» ίσως αιτιολογεί έμμεσα την απόφαση του ποιητή να μην τα εκδώσει σε χωριστό βιβλίο. Τα *Σατιρικά γυμνάσματα* ανήκουν στην ενότητα ενός ευρύτερου φάσματος, στην οποία περιλαμβάνονται και τα ποιήματα εκείνα που εκφράζουν μια διάθεση καταγγελίας ή χρωματίζονται από ένα συναίσθημα οργής, μερικές φορές έντονο, απέναντι σε φαινόμενα παρακμής και έκπτωσης αξιών. [...]

[...]

Η πρώτη σειρά των *Σατιρικών γυμνασμάτων* περιλαμβάνει είκοσι ποιήματα και δημοσιεύεται στον *Νουμά*, το όργανο του μαχόμενου δημοτικισμού, τον Ιανουάριο του 1908. Η χρονολογία της συγγραφής είναι το 1907, συμπίπτει δηλαδή με την έκδοση της σύνθεσης *Ο δωδεκάλογος του γύφτου*, του μείζονος ποιητικού έργου του Παλαμά. [...]

[...]

Η δεύτερη σειρά των *Σατιρικών γυμνασμάτων* δημοσιεύεται και πάλι στον *Νουμά* τον Σεπτέμβριο του 1909 με χρονολογία γραφής *Αύγουστος 1909*. Μήνας σημαδιακός μιας χρονιάς σημαδιακής: τον Αύγουστο του 1909 θα γίνει το κίνημα στο Γουδί που θα αποτελέσει ένα σταθμό για την πολιτική ιστορία της Ελλάδας. Το 1909 επίσης ολοκληρώνεται στον *Νουμά* και η συζήτηση μεταξύ των δημοτικιστών από αφορμή το βιβλίο του Γεωργίου Σκληρού *Το κοινωνικόν μας ζήτημα* (1907). [...] Πρόκειται για μια σύμπτωση αξιοπρόσεκτη που παραπέμπει σε μια πνευματική ατμόσφαιρα ιδιαίτερα φορτισμένη από την εισαγωγή και την πρόσληψη των νέων ιδεών.

Με την ενότητα των ποιημάτων της δεύτερης σειράς, ο Παλαμάς στρέφεται πιο αποφασιστικά στο «μπρούσκο κρασί της **σάτιρας**». Ποιήματα οργής και αυτά, πιο τολμηρά, έντονα καταγγελτικά, μέσα στη γενική απαίτηση για μια ριζική αλλαγή του σκηνικού, για ένα παραμέρισμα του παρελθόντος, για ένα νέο ξεκίνημα της χώρας: είναι η στιγμή κατά την οποία προετοιμάζεται η άνοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου στην εξουσία.

Χριστίνα Ντουριά, «Ο Παλαμάς και τα *Σατιρικά γυμνάσματα*», περ. *Νέα Εστία*, 156 (2004) 468, 470 & 473.

Η κηδεία του Παλαμά (σκηνή από την πομπή)

[πηγή: ένθετο «Επτά Ημέρες», εφ. «Η Καθημερινή», 30 Μαρτ. 2003, σ. 6].

Το έργο του Κωστή Παλαμά περιμένει, πενήντα χρόνια μετά τον θάνατο του ποιητή, μια δίκαιη και σφαιρική αξιολόγηση. Μετά το 1943, η παλαμική ποίηση φαίνεται πως υποτιμήθηκε στην εκτίμηση των κριτικών, οι οποίοι, μαγεμένοι από την εύλογη αίγλη των νεώτερων επιτεύξεων, απέτυχαν να διακρίνουν το κοσμογονικό έργο που ολοκλήρωσε ο Κωστής Παλαμάς. Ήδη είχαν εμφανισθεί στη λογοτεχνία μας νεώτεροι μεγάλοι δημιουργοί, του ύψους του **Κ.Π. Καβάφη**, του **Κ.Γ. Καρυωτάκη**, του **Γιώργου Σεφέρη** και του **Οδυσσέα Ελύτη**, η σπουδαιότητα των οποίων εμπόδισε σε μεγάλο βαθμό μια ψύχραιμη κατανόηση της προσφοράς του Παλαμά. [...]

Ο Κωστής Παλαμάς (1859-1943) εμφανίσθηκε στα ελληνικά γράμματα όταν συνέβαινε ένας ευρύτερος αναπροσανατολισμός τρόπου γραφής και

κατανόησης της λογοτεχνίας. Συνέδεσε καθοριστικά το όνομά του με το αναγεννητικό κίνημα του δημοτικισμού και συνέβαλε αποφασιστικά με την ποιητική γραφή του στην επιβολή της ζωντανής ομιλούμενης γλώσσας μας ως του μόνου ολικά και «διεξοδικά» δημιουργικού μέσου λογοτεχνικής έκφρασης. Ως προς αυτό, δεν θα πρέπει να υποτιμήσουμε τη σπουδαιότητα του επιτεύγματος. Η σημερινή αυτονόητη για μας χρήση της δημοτικής δεν ήταν και στο παρελθόν εύκολα αποδεκτή ούτε από τους συγγραφείς ούτε από τους αναγνώστες της ποίησης. Ο Παλαμάς επέβαλε τη δημοτική ως το μόνο δόκιμο μέσο γραφής, χάρη στη μεγαλοσύνη της έμπνευσής του και στη δύναμη του λόγου του. Έδωσε στη λογοτεχνία μας την κατεξοχήν γλώσσα της – ακολουθώντας, αναμφίβολα, το παράδειγμα του παραμελημένου τότε [Διονυσίου Σολωμού](#).

Η γλώσσα του αυτή καθόρισε και μια συγκεκριμένη αντίληψη για τη λογοτεχνία. Μετά τον Παλαμά, το αναγνωστικό κοινό δεν μπορούσε να αποδεχθεί τις παρα-ποιητικές σχολές της καθαρεύουσας, ούτε να ανεχθεί την υποβάθμιση της ποιητικής τέχνης σε στιχοπλοκία. Η γλώσσα του έφερε την ποίηση σε μίαν ωριμότητα, την οποία δεν είχε προηγουμένως, και κατέστησε ικανούς τους ποιητές, που τον ακολούθησαν, να γράψουν με έναν σύγχρονο τρόπο, ανοίγοντας τη νεοελληνική λογοτεχνία στα συγκαιρινά ευρωπαϊκά ρεύματα. Με τον Παλαμά έπαυσε η απομόνωση της λογοτεχνίας μας, αφού ήταν ο πρώτος που συνέδεσε την ελληνική ποίηση με τα καλλιτεχνικά και διανοητικά κινήματα της Δυτικής Ευρώπης και έφερε κοντά στους Έλληνες διανοούμενους ένα κοινό, το οποίο αυτοί στερούσαν προηγουμένως.

Π.Δ. Μαστροδημήτρης, «Κωστής Παλαμάς. Μια επανεκτίμηση». *Παλαμικά. Μελετήματα και Άρθρα (1973-2003)*, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, Αθήνα, 2003, 203-204.

Σπύρος Βασιλείου, «Η ταφή του Παλαμά» (ξυλογραφία, 1943)

[πηγή: «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000», τ. 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 304].

Κωστής Παλαμάς. Τα χρόνια του και τα χαρτιά του (αφιέρωμα).

[...] αν αφήσουμε κατά μέρος την αναγνώριση του ιστορικού μεγέθους, τι σώζεται σήμερα από τον ποιητή Παλαμά; Ο ποιητής εξακολουθεί να υπάρχει ή η αναγνώριση του ονόματος αποδίδει την οφειλόμενη τιμή αλλά όχι και την οφειλόμενη ανάγνωση; Ο Παλαμάς. Είναι ένας ποιητής λησμονημένος ή ένας ποιητής που περιμένει να έρθει ξανά η ώρα του;

[...]

Μήπως η ώρα του Παλαμά δεν πρόκειται να έρθει, μήπως έχει περάσει ανεπιστρεπτή; [...] Στο σημείο αυτό θα βοηθούσε η πλάγια σύγκριση με τον **Καβάφη**. «Πλάγια», γιατί έρχεται αιφνίδια, στο περιθώριο της παρούσας πραγμάτευσης, χρήσιμη όμως, αφού προσφέρει ένα μέτρο σύγκρισης βασισμένο, κατά κύριο λόγο, στη «διαφορά». Ο Παλαμάς και ο **Καβάφης**: δύο κόσμοι διαφορετικοί, δύο ποιητές που φτάνουν στην ποίηση από άλλα μονοπάτια και ο ένας είναι η πιο ζωντανή και αδιάψευστη αναίρεση του άλλου. Γιατί η «ώρα» του ενός διαρκεί τόσο πολύ και η «ώρα» του άλλου καθυστερεί τόσο απελπιστικά; Γιατί ο **Καβάφης** συνεχίζει ακάθεκτος να είναι ποιητικά δραστήσιος σε παγκόσμιο επίπεδο και ο Παλαμάς μετά βίας επιβιώνει στις προτιμήσεις και στην αναγνωστική μνήμη του ελληνικού κοινού;

Ο Παλαμάς στην εποχή του ήταν ο επίσημος, ο καθιερωμένος ποιητής. Εξέφραζε, παρά τις όποιες αμφισβητήσεις ή αντιρρήσεις, το «πνεύμα του καιρού». [...] Στην ελληνική πνευματική ζωή ο Παλαμάς δεν υπήρξε μόνο ένας ποιητής-προφήτης ή ένας μεγάλος λυρικός αλλά μια παρουσία που σκέπαζε όλο το τοπίο της πνευματικής ζωής, ιδιαίτερα τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Δικαιολογημένα ο Κ.Θ. Δημαράς, όταν μελετά την επικράτηση της **γενιάς του '80** στην ελληνική λογοτεχνία, καθώς και όσα επακολούθησαν, τοποθετεί τις εξελίξεις «κάτω από τη βαριά σκιά του Παλαμά».

Ο **Καβάφης** θα λέγαμε ότι, σε γενικές γραμμές, είναι ό,τι δεν είναι ο Παλαμάς. Δεν έρχεται απλώς από την περιφέρεια της διασποράς να κατακτήσει το αθηναϊκό κέντρο, έρχεται ουσιαστικά να προτείνει μια άλλη ποιητική γραφή. [...]

Τα δεδομένα είναι απλά και γνωστά: γράφει, αντίθετα από τον Παλαμά, λίγο και εκδίδει σπάνια. Έως τον θάνατό του δεν θα συγκεντρώσει ποτέ τα ποιήματά του για να τα εκδώσει σε βιβλίο, κυκλοφορούν από χέρι σε χέρι ή δημοσιευμένα σε περιοδικά. Δεν κυριαρχεί στην πνευματική ζωή με τον τρόπο του Παλαμά: γράφοντας κριτικές, παίρνοντας θέση σε επίκαιρα ζητήματα, μελετώντας σημαντικά προβλήματα της λογισσύνης. [...] δεν

κρύβει την ομοφυλοφιλία του, αντιστέκεται στη λυρική έξαρση του ρομαντικού δημιουργού και στη ρητορική του εθνικού βάρδου, δεν δημοσιογραφεί όπως ο Παλαμάς, δεν συντάσσεται με τους δημοτικιστές και δεν ασχολείται συστηματικά με τίποτε άλλο παρά μόνον με την ποίηση. Ο λόγος του, αλλά και η ποιητική του μυθολογία, παρεκκλίνουν από τα καθιερωμένα πρότυπα και συγκροτούν ρηξικέλευθη και συνολική αισθητική πρόταση που γρήγορα θα αναγνωρισθεί, παρά την ανορθοδοξία της διαφοράς της, σαν μια άλλη εκδοχή του «ελληνικού», πέραν της παλαμικής παράδοσης.

[...]

Η συνέχεια είναι γνωστή. Ενώ βαθμιαία η φήμη του Παλαμά παίρνει την κατιούσα, ο [Καβάφης](#), μετά θάνατον, γίνεται ο μέγας Έλληνας ποιητής του ευρωπαϊκού [μοντερνισμού](#). Σήμερα, και με αυτούς τους όρους, η σύγκριση είναι πλέον συντριπτική εις βάρος του Παλαμά. Καταλήγουμε έτσι στο παράδοξο: ο εθνικός ποιητής να έχει περιθωριοποιηθεί ακόμη και από το ίδιο το έθνος του, ενώ ο, κατ' αρχάς παρείσακτος και περιθωριακός, [Καβάφης](#) να έχει αναγνωρισθεί ακόμη και από αλλοεθνείς που ελάχιστη σχέση έχουν με την ιδιορρυθμία και ιδιολεξία του ποιητικού του λόγου. Πώς άραγε συνέβη αυτό; Πού οφείλεται η τεράστια διαφορά των δύο πεπρωμένων; Γιατί ο Παλαμάς απέτυχε στην ποιητική του ορειβασία να αγγίξει ένα καλύτερο μέλλον; [...]

Δημήτρης Δημηρούλης, «Τι απέγινε ο Παλαμάς και η “βαριά σκιά” του; Σκέψεις για την τύχη ενός εθνικού ποιητή» (2003). *Καβουρηδόν και Παραδρόμωσ. Μικρές σπουδές για το άθλημα της γραφής*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2013, 144 & 151-153.

[...] η αναμφίβολη διατήρηση του Παλαμά στη μνήμη των νεότερων ως ένα είδος ιστορικού συμβόλου της νεοελληνικής λογοτεχνίας και ως παρακαταθήκης εθνικών αξιών, ή η αναγωγή του και, στη συνέχεια, η λειτουργία του ως εθνικού ποιητή δεν συνέβαλαν στο ελάχιστο ώστε η παλαμική ποίηση να έχει απήχηση στο εσωτερικό της μεταπολεμικής ποιητικής κοινότητας. Αντιθέτως, μπορούμε να σκεφτούμε ότι αυτή η παράπλευρη και ισχυρή ιδεολογική χρήση του παλαμικού έργου συνέβαλε στο να κρατήσουν οι μεταπολεμικοί και, στη συνέχεια, οι σύγχρονοι ποιητές απόσταση από αυτό. Το 1986, ο Γ.Π. Σαββίδης έκρινε με έμφαση ότι «η κυριότερη κατάρα του [Σολωμού](#) είναι ότι, όσο ακόμα εζούσε, είχαμε αρχίσει να τον ταριχεύουμε σε μούμια εθνικού ποιητή» [...]. Δεν νομίζω ότι θα ήταν άστοχο να μεταφέρουμε αυτή τη γνώμη και στην περίπτωση της κριτικής πρόσληψης της παλαμικής ποίησης, αν βέβαια δεχτούμε ότι το κέντρο βάρους αυτής της κριτικής πρόσληψης δεν ήταν η αισθητική αξία της

παλαμικής ποίησης, αλλά το ιστορικό κύρος και το αξιακό ή το ιδεολογικό της φορτίο.

Ευριπίδης Γαραντούδης, *Ο Παλαμάς από τη σημερινή σκοπιά. Όψεις της ποίησής του και της σύγχρονης πρόσληψής της*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2005, 250-251.